

»Framblidne Italienska Språkmästaren Francisco de Anthoni efterlätna änka, hustru Brijta Arfwidsdotter, som nu will begifwa sig härifrån till Italien, bewilliades att utaf de Huusfattiges Cassa undfå Tree Caroliner till reesepenningar emot qwittens».

»Maria Jonasd:r en gam. wahnartig stoor tiggerska, warit tillförende i Danwijken och fattigstugun, men dädan luppit, är nu åter med tiggerij befunden; Hwarföre skall hon först mista Rygg huden, och sedan komma i fattigstugun på Brunkeberg och niuta 16 öre Kmt, hwar wecka till underhåldh, och tillsades Syssemannen Elias Jöransson att han intet tillåter henne gåå uth på gatan, efter hon skamligen öfwerfaller fålck med sitt tiggerij».

»Britta Olofsdotter en gammal Piga hwilken är 2:ne reesor tillförende för tiggerij uptagen, men altijdh efter hon låfwat bättringh, sluppit onäpster, har intet hållit sin Låfwen utan gåår skamligen och tigger på gatan, derföre hon nu är uptagen, har elliest skiält Gubbarna och brukat skamlöös Munn på dem när de fast tagit henne; Hwarföre skall hon nu blifwa dicht slagen med rijs och sedan föllias utom tullporten: Kommer hon oftare igen, och blifwer för tiggerij uptagen, skall hon recommenderas till Tuchthuset».

»Anna Simonsdotter, en liten flicka, födder här i staden, säger sigh wara Fader- och Moderlöös och legat j sommar om nätterna på båtarna, säger sigh hafwa intet heem, eij heller något att underhålla sigh medh; hon skall få hugg, och sedan Anders Larsson föllia henne att ransaka hwar hon är kommen ifrån och hwarest hon haar warit».

»Hans Bengtzon en ung Poike Båtzmans Sohn, födder här i Staden, fader- och moderlöös, hwilken är 2:ne reesor tillförende för tiggerij uptagen och derföre blifwit straffat men achtar ingen förmahningh, utan slagit sig ibland tiufwepoikar. Skall hårdeligen blifwa slagen med rijs för sin odygd skull och sedan föllias till Commissarien Leijonanker¹ at lära hantwärke».

»Johan Carlsson Swart en ungh Poike födder här i staden, hans föräldrar warit Båtzmans fålck och begge för några år sedan döde blefne, är en wahnartigh stoor tiggare och ofta tillförende uptagen, warit både i Danwijken och fattigstugun, men dädan luppit, är nu med tiggerij beträdder. Skall först mista Rygg huden och sedan recommenderas till Tuchthuset at arbeta på en behageligh tijdh till Collegii wijdare resolution».

»Niels Larsson Carcel, en liten båtzmans Poike, som 3:ne gånger tillförende är uptagen för tiggerij och nu senaste gången som war den 16 Sept:br recommenderat till Barnhuset, ibland de andra barnen, der att upfostras, men när han af Upsyningsmännerna dijt beledsagades, stuhlit sigh ifrån dem, är nu 4:de gången blifwit uptagen; thy skall han fåå hugg och sedan komma till Danwijken och sättias Klubban på honom på det han eij måå löpa derifrån, hwarpå en sedell meddeelttes Sysseman Carl Andersson».

»Anna Thomasdotter en ung frisk Båtzmansflicka, födder här i Staden,

¹ Daniel Young, adlad Leijonanker, f. 1627 i Skottland, kom från Lübeck till Sverige och bosatte sig i Stockholm, där han blef borgare. I närheten af Danviken, vid Barnängen, anlade han väfverier och klädesfabriker, dit stadens myndigheter remitterade arbetslösa män och kvinnor samt i vissa fall äfven barn. Han upphöjdes 1666 i adligt stånd. Två år senare afled han och begrofs i Maria kyrka.

Gubbarne klagadhe öfwer henne, som wore myckit elak, som eij wille tiäna hoos gått folck, uthan slår sig iblandh Löst Partie och elakt Sälskap; hwarföre skall hoon få Hugg och recommenderas till Commissarien Leijonanker att arbeta».

»Johannes Christopher Wijnbergh en ungh Prest Sohn ifrån Ausburgh derifrån kommen för 2 åhr sedan, imedlertijdh warit här i Staden, utan tienst, så at han till sitt uppehälle haar måst sällia aller sina Kläder uthaf sigh, och nu på det han desto bättre skulle kunna förmåå gått folck at hielpa sigh med allmosa, gjordt sigh till dumb, och således försyndat sigh emot Gudh, badh denna gången om förskoningh, han will nu bättra sigh och reesa heem till sitt fäderneslandh. Men efter han elliest war berycktat för andra Odygder och man twiflade om hans förbättringh, hwarföre skall han denna gången blifwa dicht slagen medh rijs och sedan släppas, kommer han oftare igen skall han recommenderas till Tuchthuset, gafz at kiöpa sigh brödh före 8 öre Kmt».

»Maria Jonasd:r en fattigh Enkia medh 3 barn hijtkommen för 2 dagar sedan ifrån Öhrebroo med Borgmestaren Klerckz recommendation at sökia hielp åt sigh och sina småå barn, beklagade sitt Elende tillståndh, at hon intet hade at tillgåå ett stycke brödh, utan der hon intet fåår tillijta gått folck om Hielp måste hon af hunger försmächta. Henne gafz resepenningar 1 Dr Kmt, och tillsades at hon strax skulle packa sigh hädan utur Staden, der det icke skedde och hon oftare blefwe för tiggerij uptagen, skulle hon plichta med Kroppen».

»Jngredh Jöransdotter Båtzmans Enkia med ett dödt barn födder i Staden sade sigh för sin fattigdoms skull måst gåå och tiggia på gatan efter hon intet hade några medell att komma barnet till jorden medh; Efter hon nu emoot förbudh haar suttit medh sitt barn på Norrebroo och tigt, skall hon få Rijs i gången, och sedan bekomma frij lägerstadh och Kista åt barnet, blifwer hon ännu een gångh medh tiggerij beträdder, skall hon hafwa ett dubbelt straff att förwenta».

»Maria Andersdotter en Soldat Hustru ifrån Swartsiöö derifrån kommen för några dagar sedan, säger sig wara siuk af torrwärk, men liuger på Gudh och sig sielf; Hon skall först för det hon liuger på Gudh mista Rygghuuden, sedan skall Gubbarna föllia henne utom Tullporten at reesa hem till Swartsiöö, kommer hon oftare igen och blifwer för tiggerij uptagen, skall hon hafwa ett större straff at förwänta».

»Hans Pehrsson en gam. Karl, hwilken hafwer 3 mk penningar med de andra fattiga hwar wecka i St. Maria Kyrkia på det han eij skulle gåå och tiggia på gatan, är nu lichwäl med slijk odygd beträdder; Hwarföre skall han nu plichta med fängelse i 14 dagar och sedan släppas, kommer han oftare igen skall han mista sina penningar».

»Elisabet Andersdotter en ungh frisk Pijga, kommen för någon tidh sedan ifrån Finland, och alt sedan warit här i staden, anklagades af hennes wårdh och grannar för hennes otidiga lefwerne såwäl i herberge, som på gatorne, och är fördenskuldh af Frijman uptagen. Skall komma till Tuchthuset att arbeta på en behagelig tidh till Collegii wijdare resolution.

»Anders Hansson en blindh gammal Karl som hafwer sin egen gårdh och ofta tillförende uptagen för tiggerij, och då blifwit förmahnt att ej gåå och tiggia, är nu lichwål oacktdadt sådan förmahningh för tiggerij uptagen: thy skall få hugg och förmahntes ej oftare igenkomma».

»Walborg Erichzdotter en Båtzmans Enkia, födder här i Staden, hwilken är uthi H:s Excell:s Rijks Skattmest:s H:r Sten Bielkes huus för tiggerij uptagen, der hon har giordt sikh till dumb, det dock sig annorlundha befans, och således förfelt sikh emoth Gudh och liugit på sikh sielf. Efter hon till denna gierningen ej neka kundhe, och hoon elliest hade en elak upsyn, thy skall hon denna gången plichta med 40 slagh och förwijsas staden, kommer hoon ännu en gång igen och blifwer med slik gierning eller annan odygd beträdder, skall hoon stå för Kåken».¹

7.

Folkmängden i hufvudstaden. — Redogörelser för fattigvårdens förvaltning.

Uppgifterna angående folkmängden i Stockholm under äldre tidsskeden äro ganska osäkra. Först med 1751, då tabellverket börjat utgifva en befolkningsstatistik grundad på folkräkningar, blifva uppgifterna säkrare, ehuru ännu ej alldeles tillförlitliga. Följande approximativa uppgifter om folkmängden före 1751 må dock anföras. Det antages, att vid Gustaf I:s intåg i Stockholm hufvudstadens befolkning hade sjunkit till 2—3,000 människor. Men på Johan III:s tid torde den åter ha stigit till omkring 7,000. Sedermera ökades invånarantalet och anses ha uppgått 1629 till 8—9,000, 1635 till ungefär 16,000 och 1663 till närmare 40,000. Vid Karl XII:s död utgjorde befolkningen 45—50,000 personer.

Enligt Statistiska Centralbyråns uppgifter² utgjorde folkmängden i Stockholm

År 1751	55,700	År 1772	72,444
» 1754	61,766	» 1775	72,521
» 1757	71,863	» 1780	75,809
» 1760	69,211	» 1785	75,891
» 1763	72,989	» 1790	69,716
» 1766	68,936	» 1795	75,191
» 1769	68,745	» 1800	75,517

Ehuru det icke är möjligt att, vid sidan af dessa uppgifter rörande folkmängden i hufvudstaden, anföras säkra beräkningar öfver antalet fat-

¹ En skam- och straffpåle, som var upprest på Stortorget. Den flyttades 1776 till Packartorget, numera Norrmalmstorg, och därefter till Träsktorget, nu Roslagstorg, hvarifrån den senare borttogs.

² Bidrag till Sveriges officiella statistik. Befolkningsstatistik. Ny följd XXII: 2.

tiga i Stockholm under samma år — af skäl att erforderligt material härtill saknas — torde i alla fall de här uppgifna siffrorna vara af intresse såsom utvisande storleken af den befolkning, för hvilken utgifterna till de ständigt ökade fattigbehofven måste ha varit dess mer betungande, som under en lång följd af år stora olyckor hemsökte stad och rike. Olyckliga krig förlamade all handel och industri. Männen blefvo soldater. Kvinnorna och barnen lämnades åt sitt öde. Allt högre skatter utskrefvos. I Stockholm uppgick skatten 1699 till närmare 100,000 och 1711 till 150,000 d:r smt, häri icke inberäknadt en mängd andra bördor. Vid samma tid utbröt pesten och lärer, ensamt i hufvudstaden, ha skördat närmare 18,000 personer. Andra år kommo därefter och medförde likaledes hårda pröfningar. Så uppstod gång efter annan missväxt inom olika delar af landet, och nya krig förorsakade nya umbäranden och lidanden.

Den klagan öfver fattigdom och elände, som förnimmes i politikollegii protokoll och skrivelser, bör, såsom man ser, icke alltid tolkas såsom en sträng dom öfver en bettlande och arbetslös folkhop utan ofta nog såsom ett uttryck af de bekymmer, i hvilka collegium råkat, att icke kunna lämna hjälp, där sådan var af nöden, hvilket ock af det följande tydligen framgår.

Mångfaldiga äro de memorial, som politikollegium under årens lopp afgifvit till vederbörande öfver fattigdomen och eländet i hufvudstaden. Några äro i det föregående omnämnda. Men ännu ett, särskildt ägnadt att gifva en närmare inblick i de ekonomiska svårigheter, som den dåvarande fattigvårdsförvaltningen hade att öfvervinna, bör här inflyta.

I en »Remonstration angående de fattige», afgifven 1684 till magistraten,¹ framhålles, huru collegium sökt att på allt sätt hjälpa och understödja de nödställda, men att, det oaktadt, fattigdomen ständigt tilltagit, under det att alla hjälpmedel minskats. »Wärcket fördenskull förfaller uti wahnmächtigheet», säger collegium och hänvisar till öfversikten öfver sin verksamhet för år 1683, intagen i samma Remonstration. Collegium fortsätter: »I näst förlidit Åhr hafwa Upsyningskarlarne af gatan uptagit 142 st. Fattige, dhe der äro beträdde med Tiggerie, hwilka Collegium hafwer på fölliande sätt ordinerat, näml. till Danwijken äro komne 58 st. at niuta sitt underhold; till Fattig Stugun på Brunkeberg äro 9 Personer förordnade; item, at niuta hielp uti Kyrkiorna 8 Personer, som Fattig Cassan sielf een Tijdh most dersammanstädes underholla, effter dhe för sitt wahnartige Tiggande skull, intet kunde släppas på frij foot. Noch är 53 Personer, som een dhel sluppit på frija fötter, effter dhe utlofwat bättring: Een dhel och fått resepeningar at resa hädan till sin fädernes bygd och een dhel wahnartige Tiggare som ifrån landet äro inkomne, dhe dher äro Staden förwiste och utdrifna, med förmahningar intet mehr at igenkomma, hwilka alla fått Underholdh emedan dhe suttit inne, och sedan, när dhe äro frijgifne, någon lijten Tijds hielp åthniutit at kiöpa sig Brödh före.

¹ Politikollegii registratur den 24 april 1684. — Räknefel tillskrifvas protokollsföraren.

Isynnerheet och förutan desse före talde 142 Personer, hafwa åtskilliga i förlidit Åhr för dheras elände, fattigdom och siukligheet skull i Collegio bekommit Hielp, den dhe niuta i Kyrkiorne på bågge Mallmarne, hwilka Personer äro till tablett .....

I Fattig Stugun på Brunkeberg uptagna	51
Dhe som förutan desse, förr niuta Hielp i Kyrkiorna och i Fattig Stugun, näml. i Kyrkiorna hwar 14:de dagh och i Fattig Stugun hwar 8:de dagh äro	282
Blifwande altså tablett på dhem som Fattig Cassan för tiden försörrier	390 Siählar
Hwaribland äro fattige Borgare och Borgare Enckior	74
Fattige Krigz och Botzmans Enckior	159
Fattige Fader och Moderlöse, mäst Krigz och Botzmans barn	58
föruthan dhe som af allehanda slag fattigt fålck äro	99
	390

Till desse 390 Personers Underhold och subsistence war i nästlidit Åhr 1683

Collecten			Uthdeelingen		
Uti Januario	Dr	695 20	.....	Dr	886 8
Februario	»	705 11 ¹ / ₂	.....	»	888 4
Martio	»	808 2 ¹ / ₂	.....	»	940 8
Aprili	»	718 27	.....	»	1117 20
Maijo	»	683 3 ¹ / ₂	.....	»	1121 —
Junio	»	731 21 ¹ / ₂	.....	»	999 28
Julio	»	670 29	.....	»	799 8
Augusto	»	703 22 ¹ / ₂	.....	»	897 4
Septembri	»	662 1 ¹ / ₂	.....	»	1286 8
Octobri	»	726 10	.....	»	956 —
Novembri	»	655 18	.....	»	941 28
Decembri	»	723 27	.....	»	1305 20
Summa Dr		8486 —	Summa Dr		12139 8
Till Inkombster kommer och Hyran af Huset wid Skepsbron som Sahl. Rådman Olof Larson testementerat åth dhe fattige, hwilken är		1800 —	Förutan Uthdeelingen till dhe Fattige, äro 10 st. Collectgubbar som i löhn hwarthera niuta om månaden 6 Dr är		720 —
Item Kyrkiopenningar som falla i Bäckén i alla Församblingar ungefehr		1800 —	Item 4 st. Fattiggubbar som uptaga dhe fattige utaf gatorne, 15 Dr månadt. .... Dr		720 —
Transport Dr		12086 —	Transport Dr		13579 8

Collecten			Uthdeelingen		
Transport Dr	12086	—	Transport Dr	13579	8
			Fattig Casseurns åhr. löhn	600	
			Extraordinarie Uthgif- ter som till allehanda Fat- tiga äro utgifne, som Hielp och Underhold fått i sin fattigdom samt resepen- ningar at resa hädan med, item till dhe Fattigas som äro döde blifne Lik Kistor och begrafningar, iäm- wähl underhold för dhe Fattige som af Gatorne äro uptagna, emedan dhe suttit inne i Fängelse, sosom och monge andre oundwikelige utgifter som till dhe Fattigas behof äro upgångne, belöpanades sig tillsammans een summa		
Blifwer altså different- zen som förlidit Åhr mera är utgifwit änn inkom- mit..... Kmt. Dr	4817	17	Kmt. Dr	2232	9
			Till åthskillige Personer utom dhem som i Kyrkior- ne undfå Hielp, warandes Husarme ..... Dr	708	—
			Kmt. Dr	16903	17
			Kmt. Dr	16903	17

Denne ofwan stående stora differentz af 4817 D:r 17 öre Kmt. som af dhe Huus Fattigas medell i förlidit Åhr mehr är utgifwit änn inkommit, kommer, som i begynnelsen sagdt är, af dhe fattigas och nödlidandes dagl:n växande tahl, och Collecternes deremot märkelige afftagande. Och på dhet Wärecket icke må stanna Hielp- och Handlööst, och dhe fattige, som eliest befructas, blifwa 'liggiandes på Gatorne, äro af Collegio oförgripeligen nogre Förslag här hoos upsatte, genom hwilka dhe Huus Fattige förmodas utan nogons gravation kunna komma till medell».

Sålunda föreslår collegium, att husfattigkassan måtte tilldelas den rättighet, som kassan förut ägt, att uppbära alla i ämbetskollegii fattigbössor fallande medel, att kollekter, som tillerkänts Barnhuset, måtte delas så att husfattigkassan däraf får uppbära halfva beloppet m. m.

Politikollegii räkenskaper äro icke till finnandes hvarken i stadens eller i rådhusets arkiv, icke heller i kammarkollegii arkiv. Af kollegii protokoll och andra handlingar erfar man emellertid, att fattigmedlen ytterst sällan

räckte att betäcka utgifterna för de nödställda. Af denna orsak måste kollegium anlita de bekanta utvägarna genom insamlingar, ibland till och med skuldsättning, för att tillfredsställa de mest trängande behof. Huru för olika år antalet af de fattiga, som kollegium hjälpte, varierat, synes af följande uppgifter.

År 1683 uppgick antalet understödstagare till 390 personer, men endast 4 år senare steg det till 751 och förblef ungefär detsamma till århundradets slut. Därefter ökades ånyo de hjälpbehöfvandes antal och steg 1724 till 887 personer, 1727 till 900 samt 1728 till öfver 1,000. År 1733 nedgick antalet visserligen till 517 men ökades redan 1737 till 930 personer. — Alla dessa understödstagare voro uteslutande sådana, som uppbyro kontant fattighjälp. Från början af 1700-talet utdelades under en följd af år mellan 26,000 och 27,000 d:r kmt i penningeunderstöd.

Dessa siffror gifva dock ingen föreställning om den verkliga nöden i Stockholm, ty af alla behöfvande var det endast ett fåtal, som kollegium kunde hjälpa. Flertalet af de fattiga vände sig till prästerskapet eller enskilda välgörare. Detta förklarar, att de tid efter annan anbefallda undersökningarna rörande »de fattigas antal, lefnadsvilkor och sedlighet» lämna helt andra och tyvärr mycket nedslående siffror. Enligt de två sista af dessa undersökningar funnos 1773 i hufvudstaden 8,989 fattiga, af hvilka 5,255 voro alldeles oförmögna till arbete, och 1796 beräknades antalet behöfvande till 4,553, af hvilka 1,779 voro orkeslösa och *pauvres honteux*, 864 mindre arbetsföra, 568 arbetsföra och 1,342 minderåriga.

II.

FATTIGVÅRDEN INTILL BÖRJAN AF DET 19:DE ÅRHUNDRADET.

1.

Fattigvårdens ordnande genom kungl. politi- och brandkommissionen. — Äldre fattighus. — Församlingarnas fattighus.

I Stockholm arbetade sedan 1724 en stor kommission, benämnd Kongl. Politie- och Brand-Commissionen, hvilken hade sig förelagdt att öfverse och förbättra politiväsendet i hufvudstaden och därmed äfven i rikets öfriga städer. Genom kommissionens gagnrika arbete ordnades i Stockholm efter hand brandväsendet, byggnadsordningen, gatubelysningen m. m. Icke mindre lyckligt för staden var det, att kommissionen erhöll i uppdrag att söka genomföra en förändring i försörjningsväsendet. Äfven om lösningen af denna högst angelägna fråga kräfde mera tid, än som skäligen därtill behöfts, kan man icke förneka, att de män, som hade åtagit sig den svåra uppgiften, handlat med beslutsamhet och kraft, såsom dåvarande förhållanden fordrade. Härom vittna kommissionens alla protokoll och skrivelser. Efter omsorgsfull pröfning fann kommissionen den enda utvägen att på ett nöjaktigt sätt afhjälpa bristerna i stadens fattigvård och ordna försörjningsväsendet för framtiden vara att, såsom lagen bjöd, förmå hvarje församling att sörja för sina fattiga.

För att få utrönt antalet och beskaffenheten af de fattiga och arbetslösa i hufvudstaden, blef till en början politikollegium anmodad att upptaga och förhöra de Tiggare, som på gator och gränder omlöpa, samt låta de främmande, hwilka sig inträngt, dehls till sina födelseorter försända dehls

ock till arbete på Rasp- och Spinnhuset, Manufacturierne eller Utö-grufwa sättia».

Samtidigt härmed afsändes till konsistorium en skrifvelse¹ med framhållande af förevarande missförhållanden och förslag till dessas afhjälpande. »Commissionen har för den skull, sedan Staden ifrån främmande Tiggare ränsad blifwer, och de som arbeta kunna, til arbete satta warda, funnit sig åligga, at wara omtänkt, huru och på hwad sätt de rätta Tiggare, som Staden vidkommas bör, måtte behörigen skiötas och underhållas. Dock seer Commissionen nogsamf förut, at man härmed ingen wårdts komma kan för än tillräckeliga fattighus inrättas, deruti alla Stadens fattige intagas kunna hwarigenom icke allenast mycken stölld, liderlighet och annan odygd äfwen förekommes, utan ock en hwar af sig sielf kan weta, at om någon i husen bettla wille, densamma til allmoses åtniutande icke berättigad är. Och alldenstund ingen lærer sig undandraga, at af gladt hiärta, efter råd och ämne, til et så christeligt werk hållre en gång något sammanskiuta, än dageligen se eländigt folck med lyten och andra skador, för sina ögon, samt höra deras rop i sit hus eller logemente, så wäl som på gator, gränder och andra sammelpatzer; Fördensull och emedan hwar församling här i Staden, lika som i andra Städer och Sochnar på landet redan efter Kongl. Maj:tz förordning af den 21 october 1698 inrättadt är, borde hålla något hospital för sina fattiga, Ty har Commissionen härmedelst skolat begiära, det Stadsens Consistorium wille låta hwar och en Kyrkioherde i des församling och församlingens ledamöter öfwerlägga, huru och på hwad sätt så många fattighus här i Staden måge beqvämligast blifwa upbygde, som Stadens rätta Fattiga kunna rymmas och herbergas uti».

Med den myndighet, som af K. Maj:t blifvit kommissionen tilldelad, war det lätt för denna att få verkställdt erforderliga mönstringar med de fattiga samt de obehöriges afsändande till sina hemorter. Dylika mönstringar företogos också upprepade gånger efter hufvudsakligen följande bestämmelser.² Politikollegium borde först och främst genomgå sina listor öfver »husfattiga» och de s. k. »penningebröderna» samt angifwa, huru många af dessa kunde af kollegii fattigmedel erhålla sådant understöd, att de icke nödgades »bruka tiggeri». Vidare hade kollegium att från mantalskommissarien infordra uppgifter såväl på kända gatutiggare som sådana, hwickas lefnadsvillkor angåfvo, att de måste anlita välgörenheten antingen i husen eller på gatorna. Sedan detta skedt, skulle kollegium låta kungöra från predikstolarna, att alla fattiga, som wille åtnjuta understöd, skulle sig själfwa anmäla på vissa därtill utsatta dagar inom hvarje församling och styrka att de voro »rätte allmosehjon».

I samma kungörelse anbefalles husvärdar och husägare att uppgifwa alla fattiga, som bodde i deras egendom, icke blott de, som bevisligen anlidade bettlandet, utan äfwen de, som misstänktes därför. Husägare och husvärdar ålades därjämte att infinna sig i politikollegium och själfwa när-

¹ Politi- och brandkommissionens protokoll den 23 febr. 1734. I riksarkivet.

² Politi- och brandkommissionens protokoll den 10 juli 1736. I riksarkivet.

vara vid mönstringen och öfverläggningen om dessa fattiga för att gifva upplysningar, om de ifrågavarande borde anses såsom rätta Stockholms allmosehjon, om de icke kunde lifnära sig eller åtnjöte hjälp af andra. De, som befunnos därtill berättigade, skulle erhålla nummerad, med kollegii sigill stämplad sedel, intygande, att de erhållit tillstånd att vistas i staden, och skyddades sålunda mot häktning för tiggeri. Före utlämnande af dylik sedel antecknades i särskild bok »en kort beskrifning öfver personens ålder, växt, hår och lineamenter». Med fem par spö eller ris skulle de straffas, som utlånade eller bortgafvo sin sedel till en annan person, och samma straff drabbade dem, som begagnade den lånade sedeln. Vid mönstringen skulle de många, som kunde arbeta, sändas till manufaktorer, fabriker, rasp- och spinnhuset eller Utö grufvor. De, som icke tillhörde staden, skulle utvisas med pass till »födelseorten». — På detta sätt befriades staden visserligen från hundradetals tiggare; men det beräknades likväl, att öfver 900 fattiga voro berättigade att därstädes blifva omhändertagna af fattigvården.

Nära tre år hade nu förflutit, sedan kommissionen uppmanat konsistorium att låta till församlingarna göra framställning om de fattigas försörjande. Frågan hade väl varit föremål för någon öfverläggning men icke föranledt något definitivt beslut. Oaktadt intet svar inkommit från konsistorium på kommissionens första skrifvelse, aflät denna 1737 en ny sådan¹ och framhöll häri omöjligheten för politikollegium att med de medel, som stodo verket till buds, underhålla så många fattiga, som rätteligen tillhörde hufvudstaden, hvarföre det icke funnes någon annan utväg »än att församlingarna här i Staden proportionaliter måste emottaga så många fattiga, som på hwardera församlingen, efter skiähhlig jemlikhet, belöpa kan». Dessa fattigas antal beräknades till 912. Af dem ansåg kommissionen med den kännedom, som den hade förskaffat sig »om församlingarnes proportion emot hwar andra så i anseende till husen som hushållen och Inwånarne, att Storkyrko- och Riddarholms församlingarne borde mottaga 300, St. Clara och St. Olofs församlingar 180, St. Jacobs och St. Johannis församlingar 138, Kungsholms församlingen 24, Ladugårdslands församlingen 66, St. Maria församling 108 och St. Catharina församling 96», hvaremot hvarje församling skulle behålla »de Kyrkio-Collector, månads Collector, Kläckarelefverantser och Stamboksmedel med mehra som inom församlingarna samladt warder». Kommissionen anhöll, att konsistorium måtte uppmana kyrkoherdarne att förmå församlingarna »at påtaga sig ofwanberörde antalet af fattiga at underhålla, hwarwid dem fritt lemnas kunde, at wällia hwad sätt till deres tillräckelige underhållande, som de sielfwa finna bäst och tienligast». Slutligen framhöll kommissionen ånyo att, enär hvarje församling i hufvudstaden, liksom i andra städer och socknar på landet, bör underhålla sina fattiga, »ingen församling här i Staden lærer undandraga sig, at håldre påtaga sig några fattiga at föda, än dageligen hafwa så många eländige personer med

¹ Politi- och brandkommissionens protokoll den 2 april 1737. I riksarkivet.

lyten och andra skador för sina ögon, samt höra deras rop på gator och i husen, hwaremot när de fattige, som sagdt är, blifwit församlingarne emellan fördelte och få niuta dageligt uppehälle, så förekommes derigenom mycken stöld, liderlighet och andre odygder, och en hwar kan sedermera af sig sjelf wetta, at om någon kommer i husen och tigger, den samma till allmoses åtniutande icke är berättigad, och när den intet får, måste han nödwändigt gå sin wäg härifrån till den ort han hörer».

Härmed var ingalunda skriftväxlingen mellan kommissionen och konsistorium afslutad. Efter nära tio års väntan fann sig kommissionen nödsakad att förelägga den svårlösta frågan för K. Maj:t. I en 1744 aflåten skrifvelse¹ säges: »Commissionen har wisat behörig sorgfällighet at förmå församlingarne till antagande af Commissionens i så måtto gifna förslag; dock har derwid allehanda skiljaktighet särdeles uti Storkyrkio och S. Claræ församlingarne sig uppadt och således detta angelägna ährendet icke ännu kunnat blifwa wärkstält eller winna någon riktig fullbordan; men S. Jacobi, S. Mariæ Magdalena och Ladugårdslands församlingarne hafwa likwäl med besynnerlig ömhet denna angelägenheten ansedt och redan om fattighus inrättningen dels mer och dels mindre gjordt anstalt».

Inom politikollegium framkallade vissa församlingars obenägenhet att åtaga sig försörjningen af sina fattiga allt mer oro och bekymmer, såsom följande utdrag af ett tjänstememorial² tydligen visar: »Ehuru man billigt förmodat, det St. Nicolai eller Stor Kyrkio och Riddarholms Församlingarna här i Staden, samt St. Clara och St. Olofs Församling, jemte Kungsholmen och Ladugårdslandet långt för detta skolat hwar för sig gjordt någon början af det, som till de Fattigas och nödrängdas hielp och underhållande warit nödigt, sedan St. Maria Magdalena, St. Catharina och St. Jacobi och Johannis Församlingar, dem derutinnan berömligen föregått; Så har man dock emot all förmodan måst förnimma, det desse förenembde Församlingar icke ännu sökt at befordra Hans Kongl. Maj:ts allernådigste willia och behag, hwarigenom det nödiga och högst nyttiga ährendet nu synes lika som wara i förgätenhet kommit, då man lefwat i förhoppning at åtminstone en början wore gjordt.

Dessa förenembde Församlingars tröga föranstaltande om de sina Fattigas och nödlidandes wård, föda och skiötsel med mera, hwilket förorsakar det myckna öfwerlopp af Fattiga, hwarmed det Ädle och Högt:de Politie Collegium stundeligen beswäras, hafwer föranlåtut mig at wisa, det Husfattig Cassan, så länge Inkomsterne äro så knappe och ringa, eij är i stånd at emottaga flere fattige af desse Församlingar till försörjning, och knapt at förse de redan antagne med det, som för dem kan wara anslagit.

Jag will härmed alldeles gå förbij de usla, fattiga och sängliggande uti Penningestugun wid Danwijks Hospitalet, samt de små fattige fader och

¹ Politi- och brandkommissionens protokoll den 24 nov. 1744. I riksarkivet.

² Tjänstememorial den 16 dec. 1746. I Danvikens arkiv.

moderlösa barnen, hwilka tillsamman in till närwarande dag sig bestiga till 264 personer, och i följe af Kongl. Politie- och Brand-Commissionens fördehning sin afskilda fond äga, utan allenast här uptaga de öfriga fattiga, hwilka boende uti de förenembde Församlingar och skola komma at af dem framdeles underhållas, men nu för tiden wid Husfattig Cassan äro antagne, och enligt hosgående utdrag sig bestiga till 218 personer, hwilkas underhåld om året efter det Ädle och Högt:de Politie Collegii utfärdade resolutioner belöper till 9,816 Rdr. Rmt; men deremot kan den fond eller Inkomst, hwilken den till Politie och Brandwäsendet förordnade Kongl. Commissionen anslagit till sådana fattigas underhåld, och består uti Håf- och Pung-Pengar, Kläckare upbörd och månads Collecter i det högsta nu för tiden ej räknas mera än inemot 4,000 D:r Kmt, hwaraf lätteligen lärer kunna slutas orsaken, hwarföre de Fattiga måste klaga, det de ej tillfullo utbekomma deras underhåld.

Sådant alt har hos det Ädle och Högt:de Politie Collegium mig förantlatit, ödmjukast at anhålla, det utwägar tagas måtte, hwarigenom merbemte Församlingar, som ännu ej befordrat wärkställigheten af Hans Kongl. Maj:ts allernådigste willia och wälbehag, at med nödtorftigt underhåld förse sina fattiga, utan tycka sig derutinnan nog hafwa giordt tillfyllest, när de Fattige af dem med recommendationer till det Ädle och Högt:de Politie Collegium hänwijsas, kunde förmås at wijse en mera ömsint sorgfällighet för sina fattiga nästa, hwartill de både efter Guds och naturens lag finnas plicktiga.

Wid detta tillfälle kan iag ej förbiijgå at nämna ett, som till det myckna och ohyggeliga gatutiggeriet ej litet bidrager i det en stor dehl af desse ännu återstående Församlingars Inwånare antager sig at wissa dagar i weckan, men synnerligen om lögerdagar, giöra utdehningar wid sina Hus och öpne Bodar till en ganska stor myckenhet af tiggare, som sig till sådana ställen samla. Giärningen i och för sig sjelf är mycket god och berömlig, enär den skier i afsickt at hielpa de rätt nödlidande, men som ibland en sådan myckenhet, man will tro, minsta delen äro rätt nödlidande, och de som sådane allmoso behöfwa, hwilket ock ej är swårt at bewijsa medelst de af det Ädle och Högt:de Collegio håldna undersökningar med sådane Tiggare, som af gatorne blifwit uptagne; så tyckes, de som allmoso willia utdehla, skulle en heldre densamma till någon wiss innom Församlingen som de fattigas wård sig åtaga kunde, aflemna, så torde en början med rätta nödlidandes Christeliga hielp och försörjande tagas».

Kommissionen beslöt kort därefter,¹ att ånyo hos K. Maj:t göra framställning därom, att församlingarna måtte förständigas att taga wård om dem tilldelade fattiga

Hvad församlingarna fortfarande tvekade att göra, hade dock flera år förut dels en hederlig borgare, guldsmedsåldermannen Johan Ryman, dels en högättad dam, grefvinnan Anna Maria Soop, med egna medel utfört.

¹ Politi- och brandkommissionens protokoll den 22 aug. 1747. I riksarkivet.

Det Rymanska fattighuset upprättades 1732 för 20 fattiga å en därtill inköpt egendom vid hörnet af Kaptens- och Grefgatorna. Genom förlikning, efter en lång rättegång, som afsåg att afgöra, huruvida en stiftelse, bestämd att förvaltas oberoende af stadens myndigheter, kunde ställas under styrelse af församlingens fattighusdirektion, sammanslogs 1767 det Rymanska ålderdomshemmet med ett af församlingen upprättadt fattighus, hvilket låg »wägg i wägg» med detta. Båda inrättningarna hafva för länge sedan försvunnit från det ställe, där de utöfvade sin verksamhet.

Det Soopska fattighuset inrättades 1734 vid den nuvarande Stallgatan, bakom den till ministerhotell upplåtna egendomen på Blasieholmen. Under många år stodo att läsa öfver ingången till ett litet stenhus följande ord: »Fattighus. Inrättat af Riks-Rådinnan Grefvinnan Anna Maria Soop. 1734.» Anstalten, som var afsedd för 12 personer, är nu förlagd till söder inom en egendom vid Skånegatan. Efter våra begrepp om en fattighusinrättning kan det därstädes anordnade hemmet för några fattiga kvinnor icke längre kallas fattighus. De nu intagna erhålla fri bostad med värme samt 6 kr. i månaden.

För den, som ur fattigvårdssynpunkt bedömer församlingarnas tillvägagående, förefaller det oförklarligt, att man lät det komma därhän, att K. Maj:t slutligen måste förståndiga konsistorium att genom »tiänliga föreställningar för må församlingarna att hvar för sig underhålla det antal fattiga, som proportionaliter blifvit dem tilldeladt». På konsistorii anmodan hade visserligen församlingarna långt dessförinnan utsett deputerade för att gemensamt öfverlägga; men bristen på samförstånd och enighet, svårigheten att bestämma sig för något af de många föreslagna försörjningssätten, farhågan för betydande nya utgifter, men äfven på ett eller annat håll saknaden af verkligt intresse för frågans lösning, torde ha varit de hufvudsakliga orsakerna till dröjsmålen. De protokoll,¹ som ännu finnas kvar öfver utlysta sammanträden inom Storkyrkoförsamlingen, där gång på gång ett så ringa antal personer infann sig, att ingen öfverläggning än mindre något beslut kunde ifrågakomma, äro i alla afseenden mycket betecknande.

Ett sista försök att förmå denna församling att skrida till handling gjorde den k. kommissionen i slutet af 1748, då den uppkallade inför sig två aktade borgare, som voro ledamöter af kyrkorådet, för att spörja dem om skälet för församlingens dröjsmål »med den långt för detta anbefalte och redan af åtskilliga församlingar wärkstälte fattighusinrättningen». — Den af de två handelsmännen, som förde kyrkorådets talan, framhöll att intet kunde beslutas, så länge tyska församlingen vägrade bidraga till den föreslagna inrättningen. — Kommissionens ordförande ansåg, att församlingen i hvarje fall bort börja med insamlingen för det åsyftade ändamålet. — Handelsmannen svarade, att denna insamling icke kunnat företagas, enär

¹ Extract af Kyrkio Rådets Protokoll, hållit uti St. Nicolai Stora Sacristija och Hög chor, dels uti Kyrkio Rådets enskijlte dels och Församlingens närwaro följande dagar och åhr. — Omfattar protokoll från den 17 mars 1734 till och med den 12 mars 1738; öfriga saknas. — I riksarkivet. Politi- och brandkommissionens handlingar.

kyrkoherden, »som lofvat att i husen besöka församlingens invånare, någon tid varit opasslig». — Kommissionens ordförande »lät förstå», att en annan prästman kunde åtaga sig uppdraget. — Handelsmannen försäkrade slutligen, att, hvad möjligt vore, skulle nu göras för insamling af medel, »hvertill församlingen äfven af Kongl. Commissionen anmodades». ¹ — Detta inträffade 14 år efter kommissionens första framställning till konsistorium angående ordnandet af fattigvården i Stockholm.

Motvilligt gingo således vissa församlingar att uppfylla sin försörjningsplikt mot de fattiga. Man anförde, att meningarna om nyttan af fattighusinrättningar voro mycket delade. Inom själfva den k. kommissionen hade nämligen under de första öfverläggningarna förslag blifvit väckt om utackordering af de fattiga hos bofast folk i hufvudstaden, och det fanns fortfarande de, som förfäktade denna åsikt. Inom de deputerade af församlingarna, som öfverståthållaren tillkallat att rådslå om lämpliga åtgärder för de fattigas försörjning, hade föreslagits att hyra eller inköpa ett större byggnadskomplex och därstädes inhysa alla nödställda och husvilla, ett förslag, som alltjämt hade ifriga förespråkare. Såsom ett återljud af dessa meningsutbyten kunna tjäna följande rader ur en af de stridsskrifter, som vid den tiden offentliggjordes, och bland hvilka denna skrift äfven tager den redan tillämpade fattighusorganisationen i försvar: ² »Medan den ena Församlingen ophölt sig med disputer och öfverläggningar, så arbetade den andra Församlingen i tysthet och enighet derpå, at få sitt Fattighus i godt stånd; Somlige Församlingar hafwa för sine Fattige goda och fasta Stenhus, andra åter gamla Träbyggningar som lätteligen kunde eldenom uppoffras; Somlige Församlingar hafwa sine säkre och tillförlåtelige inkomster för sine Fattighus, andra åter hafwa sine inkomster på en ganska osäker fot; Somlige hafwa dertil wackra och fruktbara Capitaler; Somlige hafwa i sine Fattighus inga andra än usla och eländiga människor, som icke kunna röra hand eller fot till arbete, andre åter hafwa de mästa af sine Fattige sådane, som äro pensionairer, undfå til sin pension litet nog, och ligga kringsspridde kring hela Staden». Besinnar man nu, att långt förut åtskilliga städer i riket haft, förutom hospital, äfven fattighus, exempelvis Göteborg, som sedan 1726 hyste inom en dylik inrättning 100 personer, kan man icke annat än förvånas öfver den tveksamhet, som rådde inom några bland hufvudstadens församlingar.

Bland de församlingar, som hade gripit sig verket an, var Maria Magdalena församling den första. Redan 1737, i en skrifvelse till k. kommissionen, förklarade sig församlingen villig att omhändertaga sina 108 fattiga och hade härför utsett 12 deputerade, 6 af ridderskapet och adeln samt ståndspersonsklassen och 6 af borgerskapet. Några utdrag ur en berättelse,

¹ Politi- och brandkommissionens protokoll den 3 dec. 1748. I riksarkivet.

² Sinceri Anmärkningar wid Den Skrift Som Herr Anders Geist Nyligen utgifwit och kalladt: Wälmente och Oförgripelige Tanckar och Förslag angående Medel och Inkomster för Fattighusen i Stockholm. Sthlm 1754. I k. biblioteket.

afgifven 1743 af samma församling¹, böra här anföras för att visa, huru det på den tiden gick till att få ett dylikt barmhärtighetsverk till stånd.

Sedan församlingen 1735 beslutit åtaga sig vården af det antal fattiga, som k. kommissionen bestämt, öfverlades om lämpligaste sättet att försörja och understödja dem. Prästerskapet åtog sig att gå från hus till hus i församlingen med en subskriptionslista »på det hvar och en anteckna måtte, hwad han till en sådan fattighusinrättning efter råd och god willja meddela täcktes». Inom kort hade man subskriberat en summa af omkring 20,000 d:r kmt, och inrättningen begynte i augusti 1742.

Man beslöt att hyra en stor gård i närheten af kyrkan för att därstädes inhysa de husvillan och de mest behöfvande, hvilka bodde »kringströdda». De försågos med nödortfuga husrum, kläder och värme. Till en början mottogos 20. Inom årets lopp ökades antalet till 60, och det följande året uppgick antalet till 80. Endast 60 kunde inkvarteras i gården, de öfriga tilldelades fattighjälpen. De inhysta erhöilo äfven en daglig penning för att därmed köpa sig »hwad them lyste». Men för att dylika uppköp skulle blifva billigare för desse, hade man vid fattighuset anställt en skicklig hushållerska och värdinna, »som hafwer både mat och dricka till de fattigas förnödenhet at försällja: dock them fattigom obetaget, at antingen annorstädes höra sig om, eller hvar de sådant förmå, sielfwa åth sig at anreda, i hwilken händelse de hafwa frij tillgång både till wed och nödwändiga kärill uti fattighuset. Af samma kokerska få således de fattiga, förutom åtskilliga såppor, gröt och victualier af saltt Fisk, Kiött, Syllta, Korf och Pallt med mera, äfwen sig tillhandla bröd efter sådant prijs, som Bagaren det sälljer, och svagdricka efter sådant prijs, som Bryggaren det sälljer utan att en gång niuta den eller sådan avance som någon Krögare erhåller».

Det kontanta understödet beräknades efter de inhystes större eller mindre förmåga att själfva kunna förskaffa sig annan hjälp. De alldeles oförmögna och sängliggande erhöilo 12 öre kmt om dagen eller 3 r:dr hvar åttonde dag, de, som icke alldeles saknade tillgångar, 8 à 6 öre kmt om dagen eller 2 à 1 r:dr 16 öre kmt hvar åttonde dag. Medel anskaffades genom omkringgående med »fattighössor» och insamlande af frivilliga gåfvor. Underhållet till de omhändertagna utgjorde då 8 à 9,000 r:dr kmt för år.

Sedan K. Maj:t beredt församlingen tillgång till alla inom densamma fallande fattigmedel, såsom armbössor och håfpenningar samt klockareuppbönder m. m., hade församlingen omhändertagit cirka 108 fattiga. Särskild bok fördes öfver fattighushjonen med angifvande af deras födelseort, ålder och bräcklighet. Vid dödsfall blefvo de »anständigt» begrafna.

På ungefär liknande sätt ordnades sedermera försörjningsfrågan inom de öfriga församlingarna. Insamlingar pågingo öfver hela staden, såsom fordom skett, nämligen genom stamböcker. En dylik bok, i detta fall kallad Subscriptions-Bok, finnes i stadens arkiv och afser insamling för »Grund-Läggning til St. Catharinæ Församlings Fattig-hus, år 1745», men därjämte underhåll af detsamma, ty där finnas tecknade bidrag till och med

¹ Berättelsen är daterad 1743 men icke undertecknad. I riksarkivet. Politi- och brandkommissionens handlingar.

under 1781. I inledningen, som är skriven af en bland församlingens mest varmhjärtade prästmän, framhålles kraftigt och öfvertygande behofvet af ett fattighus: »Wi hafwa Fattige ibland oss til stor myckenhet, ganska Usle och Eländige, Såre, Kranke, Ofärdige, Lemmalöse: the gå huswilla, försmäkta af hunger, förkylas af nakenhet, förderfwas af wanskötsel: the krypa hopetals på wåre gator, the ligga dageligen för våra dörrar». Församlingen borde anse sig skyldig att sörja för de 90 fattiga, som blifvit densamma tilldelade, och hade redan till 20 af de uslaste utdelat 3 d:r kmt en gång i veckan »här i wår Kyrka, genom Interims Föreståndare: thet hwar oeh en, som tå wil wara tilstädes, kan blifwa ögonskenligen underrättad om». — »Ju öm-mare och gemensammare nu the Fattigas sak antages; ju snarare kommer man i stånd med förenämnda fulla antal; och thesto förr slippe wi olägenheten af thessa dageliga besök, samt plågan af andras otidiga öfwerlopp, som af warnartighet, lättja och sjelfswäld wänja sig wid Tiggarestafwen». Sedan nödvändigheten att icke blott förskaffa de fattiga daglig förplägning utan fastmer »et hus, at hållas tilhopa uti, samt therstädes med bättre ordning och beqwämlighet kunna handhafwas och wårdas», så uppmanas en hvar rättsinnig församlingsbo att efter råd och lägenhet bidra till detta verks utförande. Slutligen säges: »Som thet nu är och förblifwer then förnämligaste omsorg här wid, at på thet lindrigaste och beqwämligaste sättet inrätta och underhålla thetta Angelägna och Hälsosama Werket, uppå en säker, fast och beständig fot; så komma och, af thenna förnäma och hederswårda Församlingen, at utnämnas och antagas wisse Föreståndare, som skola hafwa ther öfwer all behörig wård och inseende, samt hålla riktig räkning öfwer upbörd och utgift, utan Fattig-Hus-Cassans ringaste gravation, på et eller annat sätt».

Då stamböckerna icke visade sig tillräckliga, anlidade man en för den stora allmänheten alltid lockande utväg, nämligen lotterier. Rätt till dessa utverkade sig de flesta församlingar.¹ Sedan nödiga lokaler anskaffats, fortsattes insamling af erforderliga medel till underhåll och försörjning af de fattiga. Äfven i detta hänseende rådde mycket olika meningar inom församlingarna. Somliga ansågo årliga insamlingar såsom lämpligast; andra ville ha faststald en årligen bestämd och uttaxerad afgift. Sådana hade stadens invånare för andra ändamål redan åtagit sig, exempelvis då de 1731 till skydd för hus och egendom förbundit sig att erlægga för brandwäsendet en viss årlig afgift, den s. k. brandvaktsafgiften, med en daler för hvarje tusende d:r kmt af fastighetens värde, hvilket de sjelfva uppgåfvo och hvarpå en taxeringsbok efter husnummer i hvarje kvarter upprättades. Ändtligen beslöto församlingarna att på liknande sätt låta uttaxera fattigafgifterna, icke minst af det skäl, som S:t Clara och S:t Olai församlingar anförde,² att fattighusföreståndarne visserligen gått omkring med stamböcker från hus till hus såväl till husägare som hyresgäster, men att »detta omkringgåendet will

¹ I Stockholms stads arkiv finnes St. Catharina församlings Fattighus Lätterie-Conto för åren 1746—1752. 4 band.

² St. Clara och St. Olai församlingars skrivelse till K. Maj:t den 8 maj 1749. I riksarkivet. Stockholms stads acta. Fattigvård.

falla Fattighus Föreståndarne så mycket swårare, som de derigenom förlora mycken tid och till sina sysslor, näring och handteringar både beswär och hinder widkännas måste». I skrifvelse¹ till K. Maj:t hade äfven Jakobs och Johannes församlingar redogjort för denna taxering. De hade föreslagit, att husägare såväl som hyresmän, dock utan att dessa för denna orsak skulle få sina hyror ökade, borde åtaga sig, »at årligen gifwa och tildela the fattige så mycket, som swarar dubbelt emot afgiften af Brandwaktspenningen för hwarje Hus i Församlingarna, så at sjelfwa Huset, thet må ägas och bebos af hwem thet wara må, alltid är ansvarigt för utgifterna. Och på thet the mindre förmögne i församlingarne kunde, wid thenne afgifts ärläggande, hafwa någon lindring samt the fattige ständigt och jämt underhållas, så skulle sådana penningar qwartalswis af wissa Deputerade upbäras». Denna åsigt delades likaledes af Hedvig Eleonora församlingsbor, som ingått »öfverenskommelse och förbund» att till underhåll af församlingens fattighus »erlägga för hwarje gård en dubbelt så stor afgift som till Brandwakts Con-
toiret».²

De flesta territorialförsamlingar i Stockholm hade omkring 1750 åtminstone ett tillfälligt hem för sina fattiga. Efter all sannolikhet upplätos de till fattighus nyinredda eller nyuppförda byggnaderna: 1744 för Maria församling vid Hornsgatan, inom nordvästra delen af Maria kyrkogård; 1746 för Katarina församling i det förra engelska ministerhuset vid Götgatan; 1746 för Jakobs och Johannes församling vid Johannes plan, tätt intill Johannes kyrkogård; 1748 för Hedvig Eleonora församling vid Grefgatan; 1750 för Klara församling vid Gamla Kungsholmsbrogatan, numera Jakobsbergsgatan; 1756 för Nikolai och öfriga församlingar inom broarna å Sabbatsbergs stora tomtområde; 1762 för Ulrika Eleonora församling vid Handtverkaregatan, inom södra delen af Kungsholms kyrkogård, samt 1795 för Adolf Fredriks församling — som några år förut skilts från Klara — vid Kamakaregatan.

Två af dessa fattighus hafva förhärjats af elden. Klara fattighus uppbrann under den stora eldsvådan, som 1751 gick öfver trakten, och därmed blefvo 180 fattiga husvilla, till dess att församlingen hann uppbygga

¹ Jakobs och Johannes församlingars skrifvelse till K. Maj:t den 16 nov. 1748. I riksarkivet. Stockholms stads acta. Fattigvård.

² Öfverenskommelsen beslöts högtidligen i församlingens kyrka såsom första paragrafen i den skrifna handlingen angifver: »Uti det heliga Treenigheternes, Guds Faders, Guds Sohns och Guds Then Helga Andes Namn, framträdde wij undertecknade, som bygga och bo på Östra Malmen af Kongl. Residence och Hufvud Staden Stockholm, uti Hög Choret af Sanct Hedvig Eleonora Kyrkia och därstädes inför Herrans Altare, Åhret efter wår Herres och Frälsares Jesu Christi börd det Ett Tusende Sjuhundrafyrationde, ottonde dagen uti Maj månad, som inföll på den heliga Böne-Söndagen, straxt efter fulländad Högmässa Gudstienst, till den stora Gudens ähra och våra Fattiga med-Christnes hjelp och understöd gingo in uti Förbundet af följande inrättning». — K. Maj:t fastställde församlingens beslut den 2 dec. 1748. I rådhusets arkiv. Särskild samling afskrifter under titel: Kongl. Bref och Stadgar om Stockholms Fattigvård. Ett band.

ett nytt skyddshem åt dem. Åtskilliga församlingsbor föreslogo då att förlägga fattighuset till Sabbatsberg, i en därstädes befintlig byggnad vid sidan af Storkyrkans hus, och framhöllo såsom skäl för denna förflyttning, att dit kunde sedermera öfriga stadens fattighus öfverflyttas för att ställas under en gemensam ledning och förvaltning¹ — ett förslag, som först långt senare skulle vinna anslutning. År 1759 utbröt en stor eldsvåda på Söder, och därvid nedbrunno, förutom 300 boningshus, Maria församlings kyrka och fattighus. Genom elden blefvo 108 »fattiga, bräcklige och sjuka husvilla och finga ligga under bar himmel på kyrkogården»².

Andra svårigheter yppade sig under de första åren af fattighusens organisation. I brist på medel måste exempelvis Kungsholms församling, den fattigaste af dåvarande församlingar, icke blott hos K. Maj:t anhålla om nedsättning af densamma tilldelade fattiga från 24 till 12, utan äfven under många år uppskjuta byggandet af särskildt fattighus. Detta kom slutligen till stånd, tack vare en rörande offervillighet hos en af församlingens äldre understödstagare. »Enkan Anna Forssman tillföll 1761 ett oförmodat arf efter hennes afledne systerson, Silkesväfvaren Eric Ros, af 69,036 D:r Kmt, hvilket hon till fattighuset afstod, med önskan att icke desto mindre framgent, och till sin dödsdag, derstädes få förblifva och njuta underhåll. För denna summa uppbyggdes 1762 det fattighus, der hon sedan lefde och underhölls ibland de öfriga fattige-hjonen, till den 14 Junii 1784, då hon i dess 87:de år afled»³.

Lyckligtvis, sedan fattigvårdsinrättningarna väl kommit i gång, vaknade för dem allt mer intresset hos allmänheten. Större eller mindre donationer tillfölo fattighuset och betryggade deras verksamhet. Af största betydelse för dylika allmänna anstalter är dock det frivilliga och personliga arbetet, som för dem offras. Ett sådant arbete hade man sökt framkalla, då man i en och annan församling uppmanade »hederliga och mera förmögna Borgarehustrur i Församlingen att åtaga sig att vara Honorarie-Förestånderska wid Fattighuset och öfwerwaka de fattigas skötsel jemte den inwärtens Oeconomien». Inom Jakobs och Johannes församlingar utsågs härtill 1751 bagareåldermannen Peter Bromans maka. I det bref, som fattighusdirektionen med anledning häraf skref till henne, framhålles bland annat en förestånderskas uppgift. »Till underdånigst följe af H:s Kongl. M:ts yttrade Nådiga wilja, hafwa Directeurerne af St. Jacobi och Johannis Församlingars fattighus, wänligen welat anmoda Madame, det behagade Madame ett honorarie Förestånderskap wid Fattighuset på behagelig tid sig benäget åtaga, samt enär och så ofta lägligit wara kan, hedra Fattighuset med dess besök, och då tilse, så wäl huru wida med the Fattigas skiötsel ordenteligen tilgår, som och att the Fattige så länge hälsa och krafter

¹ Skrifvelse till K. Maj:t den 29 april 1754, i hvilken åtskilliga församlingsbor öfverklaga beslutet att åter uppföra fattighuset vid Röda Bodarna. I riksarkivet. Stockholms stads acta. Fattigvård.

² Skrifvelse till K. Maj:t den 19 juli 1759. I riksarkivet. Stockholms stads acta. Fattigvård.

³ J. Elers, Stockholm. D. 4, Sthlm 1801, s. 359 f.

medgifwa, med nyttigt arbete tilbringa sin tid, med hvad mera Madame sjelf för egen del kan finna vara Fattighuset til någon nytta och förmån ländande».¹

Andra förmögna borgarfruar hade samtidigt åtagit sig liknande uppdrag vid Danviks hospital och Stora barnhuset, men försöket att intressera kvinnor för allmänna fattigvården tyckes beklagligt nog icke ha lyckats. Ingenstädes finnes vidare en antydning om deras deltagande i fattigvårdsarbetet. Däremot betonas kraftigt i åtskilliga föreskrifter, liksom i ofvannämnda bref, att, så länge det är underhållstagarne möjligt, skola de arbeta för inrättningen. Inom de flesta fattighus anordnades äfven för detta ändamål särskilda arbetssalar, och åtminstone Sabbatsberg benämndes till och med en tid »Stockholms Stads Arbets- och Fattighus Sabbathsberg».²

Några spridda anteckningar ur de för Sabbatsbergs fattighus utfärdade reglementen, såsom varande fullständigare än andra samtida,³ torde här vara på sin plats. — Styrelsen för fattighuset anförtroddes åt en direktion af tolf ledamöter eller föreståndare, utsedda af församlingarna inom broarna, nämligen Nicolai, Tyska, Finska och Reformerta. De hade sig ålagdt att »bewaka Fattighusets Bästa och Bestånd samt efter deras Samweten så giöra, att de för den Högste Lefwande Guden, därför kunna vara ansvarige». De till-

¹ Fred. L. Wittingh, St. Jacobs minne, Sthlm 1771, s. 248.

² A. M. Rosenström, Historik öfver Sabbatsbergs fattighus 1752—1896. Sthlm 1897.

³ Till de äldsta reglementen och stadganden för fattighusen höra följande:

Reglemente wid förvaltningen af St. Catharinæ Församblings Fattighus. Stockholm den 8. Julii 1767. Afskrift i Sabbatsbergs arkiv. (Rosenströmska saml.)

Instruction, för Directeurerne wid Hedvig Eleonoræ Församlings Fattighus, gillad och fastställd wid Församlingens Allmänna Sammanträde i Stockholm, d. 30 Nov. 1767. Tryckt ånyo 1793.

Instruction för Waktmästaren wid Stockholms Stads Arbets- och Fattighus Sabbathsberg, hwar- efter han uti dess Sysslas förvaltande, på det nogaste, til lydigh och hörsam efterlefnad, sig behörigen hafwer att rätta. Upläst och stadfast wid Directionens Sammankomst, som skjedde i Stockholm then 26 Martii 1772. Original i Sabbatsbergs arkiv. (Rosenströmska saml.)

Ordning uti Styrelsen och Hushållningen wid Stockholms Stads Fattig-Hus Sabbathsberg Stockholm den 15 Februari 1774. Afskrift i Sabbatsbergs arkiv. (Rosenströmska saml.)

Til Rättelse uti Styrelsen och Hushållningen wid St. Mariæ Magdalenæ Församlings Fattighus är följande Författning för Framtiden widtagen. Stockholm, den 15 Junii 1770. Tryckt 1771. I Danvikens arkiv.

Instruction för Sancti Jacobi och Johannis Församlingars Fattighus-Direction. Stockholm den 16 Febr. 1774. Tryckt s. å. I stadsfullmäktiges expedition.

Reglemente för Ulricæ Eleonoræ eller Kongsholms Församlings Fattighus Direction. Stockholm, den 27 Febr. 1774. Tryckt 1777. I stadsfullmäktiges expedition.

Reglemente för Hushållningen vid St. Claræ och Adolph Fredrics Församlingars Fattighus. Gifwit Stockholm d. 10 September 1783. Afskrift i Danvikens arkiv.

Reglemente för Adolph Fredrics Fattighus-Inrättning. Stockholm d. 17 Sept. 1795. Tryckt s. å. I Danvikens arkiv.

Föreskrift för Fattighjonen å St. Clara Fattighus till följe af Kongl. Maj:ts Nådiga Reglemente för Fattigvården och Direktionens wid särskilte tillfällen fattade Beslut. Utan datum. Förnyadt och tryckt 1831.

satte all tjänstepersonal, förvaltade alla penningmedel, upptogo underhållstagarne, underhöll fattighusets byggnader m. m. — Räkenskaperna skulle vara avslutade i början af februari månad hvarje år och, sedan dessa blifvit behörigen granskade af två ledamöter, ägde styrelsen att bevilja decharge. Om församlingarna funno det nödigt, kunde de utse deputerade med uppdrag att taga närmare kännedom om fattighusets ledning och förvaltning.

Direktionen hade till sitt biträde en predikant, som borde »både vara renlärig och känd för en obefläckad wandel samt till lika skickelig att kunna förrätta Sysslomanskapet». Han skulle predika alla sön- och helgdagar samt vissa dagar undervisa och förhåra de fattiga i kristendom. Vid sjukdomsfall skulle han ofta besöka underhållstagarne samt trösta dem och, då de det önskade, gifva dem nådemedlen. Under predikanten lydde all öfrig personal.

Läkaren, som borde »både vara känd i Medicinen som äfwen Chirurgien», skulle en à två gånger i veckan besöka fattighuset och göra sig underrättad om de sjukas tillstånd samt, om så erfordrades, »gifva dem behöriga recepter till fria Medicamenters undfående». Vidare skulle han, i fall af hastigt inträffande sjukdom, »genast wid det minsta buds undfående vara wid Fattighuset tillstädes och där föranstalta, hwad dess giöromål egenteligen tillhör, på bästa sätt efter egen öfvertygelse».

Notarien, som »hör äga god Kundskap både uti Juridie- och Cammeralvetenskaperna», hade sig ålagdt att föra protokoll, uppsätta skrivelser och instruktioner, »hålla de årliga Räkenskaperna wid magt» m. m.

Vaktmästaren hade att öfvervaka den allmänna ordningen inom fattighuset, hvarför de intagna stodo under hans särskilda uppsikt. — Vaktmästaren skulle hvarje morgon genomgå alla rummen, där underhållstagarne bodde, om sommaren kl. 6 och om vintern kl. 7. Likaså skulle han på eftermiddagarne infinna sig därstädes och efterhöra, om något anmärkningsvärdt inträffat, samt tillse, att icke »något löst folk får uti fattighuset sig infinna, som med Sqwaller och liseri uppehålla». Om några förseelser af de fattiga blifvit gjorda, borde de genast rättas, men om gröfre fel vore förhanden, lämnades därom rapport till sysslomannen. — Vaktmästaren tillkom att vaka öfver portarna, hvilka stängdes hvarje afton kl. 10 om sommaren och kl. 9 om vintern samt öppnades sommartiden kl. 6 och vintertiden kl. 7 om morgonen. Han skötte äfven ringningarna till måltiderna, nämligen kl. 12 till middag och kl. 7 till kvällsmat. — Likaledes skulle han »alla Helgedagar besörja om de wanliga Ringningarna och Kyrkans upplåtande, samt noga tillse i alla rummen, det hwar och en af de Fattiga, sängliggande undantagandes, bewista den wanliga Gudstjensten». Vidare föreskrefs härom: »Wid denna bör han alltid vara tillstädes, i händelse någon af de Fattiga blifwer rörd af Slag eller Fallande-sjuka, då skall en sådan i all tysthet af honom uthjelpas och i rummen införas. Under Prädikan skall han gå med Häfwen samt efter Gudstjenstens slut utsätta Bäckennett wid Kyrkodörren, hwaröfwer han wid folckets utgång hafwer wård». — Slutligen säges om denne tjänsteperson: »Hos de Fattiga bör han beflita sig, att genom ett vänligt och beskedeligt uppförande, utan trug, hugg och slag, alltid winna både deras kärlek, gehör och acktning».

Hushållningen och mattillredningen skulle anförtros åt en »beskedelig och skickelig Hushållerska, hwartill egentligen antages Waktmästarens Hustru, om han är gift, och hon finnes dertill skickelig». Samtidigt med att waktmästaren fick tillhandahålla de fattiga »nödvändiga dryckeswaror», skulle han tillse att i marketenteriet »allt rätteligen tillgår». — Hans hustru var ålagdt att »gå de Fattiga tillhanda med god och försvarlig Spisning mot skäligh betalning. — Ständigt bör warm Supan Rätt tillagas, i synnerhet alla Middagar samt Aftnorne, egentligen för de sjuka och sängliggande, som icke annat kunna fördraga. — Wid Mathämtningen lämnas hwar och en riktigt skäl för sina penningar, samt tillses, det alt ordenteligen och utan trängande buller tillgår, hwarjemte de Fattiga förmanas att med Bön och åkallan till Gud, både börja och sluta Måltiden. Dock må ingen påtvingas den mat, de icke kunna fördraga, utan lämnas de Fattige frihet att få hwar de wilja köpa för sina penningar», hvarför det ålåg marketenterskan att ständigt hafva i förråd »allehanda spicken mat, såsom Lax, Sill, Strömming, Smör och Ost med mera». — En föreskrift, som egendomligt nog lämnas hushållerskan, är denna: »Skulle hon förnimma, att någon af de Fattiga liderligen förstöra sina penningar, bör sådant gifwas Directionen till känna, på det att Waktmästaren må mottaga en sådan Fattigs månadspenning, hwarmed han för denna sedermera bör skäligen hushålla».

Vid fattighuset skulle utom ofvan nämnda personer anställas: »en Klockare, en Sjungare, en Spögubbe eller Kyrkowaktare samt uti hwarje Fattighus Sahl en särskilt Sjuk Wackterska», hvilka skulle utses bland de å fattighuset intagna och allönas med en något högre månadspenning.

Sabbatsbergs fattighus var afsedt för 300 fattiga. Villkoren för intagning voro: Hjälpökande skulle »boo, tjena eller eljest wistas inom Stadens Församlingar, därstädes bruka sina Salighetsmedel, samt wara kända för god frågd, att föra ett kristligt och sedligt Lefwerne, och finnas vid förnuft och sinne; Hwaröfwer bör upwisas Prästerskapets attest, jemte någre flere antingen skrifteliga eller mundteliga Berättelser ifrån någon trowärdig Församlingens Ledamot. Dock bör flere års wistande innom Församlingarne ej wara att anse mera bindande skäl än deras betygade uselhet, ej eller må någon yngre till Fattigbröds åtnjutande antagas än den, som är öfwer 50 år gammal, med mindre icke genom olyckshändelser eller långliga sjukdommar någon blifwit så wahnför och lytt, att den på intet annat sätt kan eller förmår sig födan förtjena, såsom Lahma, Halta, Blinda, Lemma Löse, eller med swåra Conwulsjoner Behäftade, etc. etc., en sådan Fattig bör utan afseende på åldern komma i åtanka». — Direktionen ägde rättighet att bland dessa utse dem, som kunde lämna de tillförlitligaste intyg om redlig wandel, verklig fattigdom och orkeslöshet, utan åtskillnad om de förut anmält sig eller ej, »emedan den aldri uslaste närmaste rättigheten tillkommer». Men som, utom de vanliga gatutiggarna, »en hop uslingar, hwilka dels genom långwariga sjukdommar, dels ock af andra tillstöta olyckshändelser aldeles blifwit utur deras förra stånd satte, att förtjena sig nödtorftigt uppehälle; så må äfwen sådane personer efter behörigt anmälande hjälpas och understödjas ifrån vidare undergång».

De fattiga, som antogos till underhållstagare inom fattighuset, fördelades i fråga om penningehjälp i fyra klasser. Till den första räknades de, »som till år och krafter voro så röriga», att de med sina händer kunde med arbete något förtjäna; dessa erhöles 2 d:r 8 i veckan eller 9 d:r för månad. Till den andra klassen räknades mindre orkeslösa, dock ej alldeles vanföra, som erhöles i veckan 3 d:r eller månatligen 12 d:r. Den tredje klassen tillhörde gamla och orkeslösa samt sjukliga, hvilka uppbyro i veckan 3 d:r 24 eller månatligen 15 d:r. Den fjärde klassen bestod af sjuka och ständigt sängliggande, hvilka erhöles 4 d:r 16 i veckan eller för månad 18 d:r, allt kmt.

Å sin sida voro de fattiga före intagningen skyldiga att för sysslomannen uppgifva och sedermera till fattighuset medtaga all sin innehafda egendom. Om det därefter befanns, att underhållstagaren något dolt eller undanröjt, skulle detta infordras och den brottslige strängeligen näpsas. Vid underhållstagarens död tillföll hela hans kvarlåtenskap fattighuset.

Inom fattighusen voro gällande särskilda ordningsregler, enligt hvilka straffbestämmelser voro fastställda för olika förseelser. Ur en för Klara fattighushjon utfärdad föreskrift, torde anföras några utdrag för att visa huru allvarligt underhållstagarne behandlades.

»De fattige böra sjelfwe hålla sine rum skurade, snygga, rena och dageligen i rättan tid städade, hwilket de friska i hwarje rum skifteswis besörja, liksom ock desse sist nämnde böra sköta de sängliggande och dem i bästa måtto utan wedergällning tillhandagå. För öfrigt förpligtas Qwinnorna att twätta och mangla för Sjukhuset, samt biträda wid wedupptagning, handlangning och alla andra handräckningar, som erfordras, då derom af Waktmästaren eller Förestånderskan blifwer tillsagdt. Karlarne åligger att renhålla gård och gata, biträda wid wedupptagning, sågning, huggning och trafning, handlangning, mangling, liks nedbärning och flyttning af saker m. m. Skulle något af Fattighjonen utan förfall af sjukdom eller ålderdomsbräcklighet wägra att wid ofwan uppräknade arbeten biträda, kommer af dess månadliga underhåll innehållas det belopp, som lejde arbetare för det verkställda arbetet i betalning erhållit. — Så snart rummen äro städade, hwilket om Sommaren bör wara gjordt kl. 6 och Wintern kl. 7 morgonen, skall bön förrättas på nyss utsatt tid, och utwäljer Waktmästaren inom hwarje rum den af Fattighjonen han dertill finner skickligast; om aftonen hålles bön kl. 8, då Waktmästaren genomgår alla rummen och efterser, så wäl om elden är wårdad, som att alla hjonen äro tillstädes samt i händelse någon saknas, densamma antecknar, med hwad mera för dagen kunnat passera och finnes anmärkningswärdt. — Det fattighushjon som försummar att bära, uti band på bröstet, den wid intagandet erhållne mässingsbricka, beträdes med tiggande, wisar ohörsamhet mot dem, som inom Fattighuset hafwa upsigten, ådagalägger motwillighet wid arbete och wårdslösar med Rudimaterier under förarbetning, är ostyrigt, öfwar swordom och trätor, owarsamt umgås med elden, öfwerlastar sig med starka drycker, emot Directionens förbud inpractiserar bränwin inom Fattighuset, utan lof

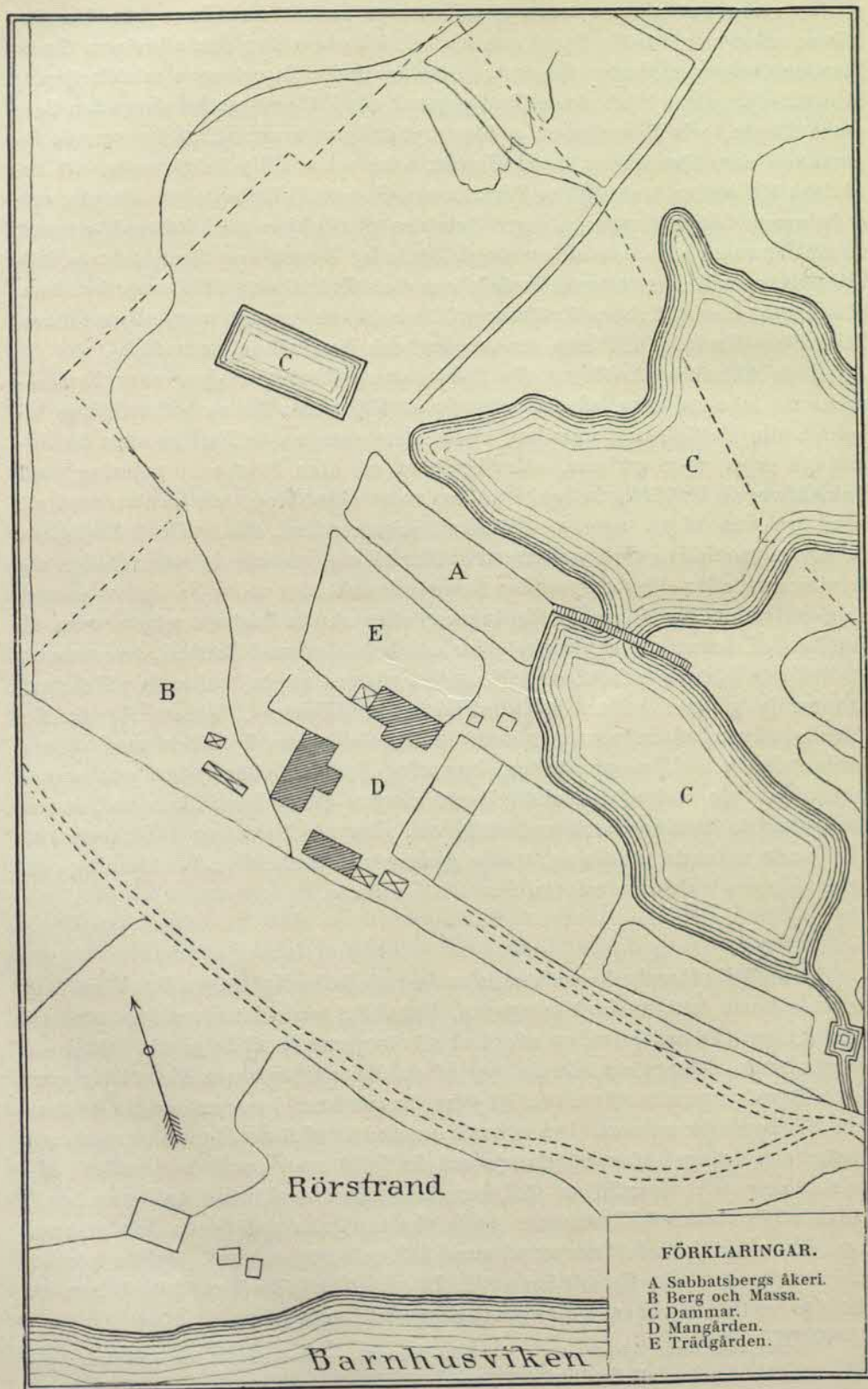
wistas utom Fattighuset, utan anmäldt laga förfall uteblifwer från Husförhören, eller ock, fastän friskt och rörligt, icke bewistar den allmänna Guds-tjensten, kommer första gången att derföre inför Directionen erhålla tjenlig föreställning samt i händelse Fattighjonet sig i förenämnde afseenden flere resor förgår, och Directionen pröfwar ytterligare warning, så i anseende till personen som förseelsens beskaffenhet, icke wara tillfyllestgörande, att befordras till sådan bestraffning Directionen finner till förbrytelsen lämplig och ordningens bibehållande nödig. Beträdes Fattighjon med itererad wanart, så att det anses icke kunna, genom de åtgärder Directionen äger widtaga, tillrättawisas, will Directionen besörja om dess förflyttning till Correctionshus; äfwensom, der Fattighjon föröfwar gröfre brott, det genast warder hos Öfwer-Ståthållare-Embetet till laga ransakning och bestraffning anmäldt».

I de äldre föreskrifterna för Sabbatsbergs fattighushjon voro bestämmelserna icke mildare, såsom framgår af följande »Till en god ordnings bibehållande Fattighusen emellan, skola allesammans de Fattiga utan åtskillnad på man eller qwinna, ständigt bära en liten bricka af mässing med Bokstäfwer S: F: 1752, fastsydd på en svart skinnlapp, och knuten med ett band på den högra armen, såsom ett kännetecken, till hwilket Fattighusen de egentligen höra; Och må ingen understå sig, att wid de månadteliga utdelningarne eller eljest deremellan finnas någonstädes utom Fattighusen porten utan en sådan för allom synlig bricka; eller skulle ändock någon wara så förgäten af denna sin skyldighet eller ock beträdas med Bettleri, den samme skall första gången mista en half, andra gången en hel månads utdelning, och tredje gången blifwa bortkörd ifrån Fattighuset». Vidare föreskrefs: »Skulle någon af de personer som Fattigbröd njuta, beträdas med någon oordentelig lefnad, såsom tråtor, bannskap, rofferi eller fylleri och slagsmål, ofreda de andra, den skall första gången alfwarligen förmanas, andra gången mista två weckors underhåll och sitta 1 à 2 timmar i Stäcken¹ wid påföljande månads utdelning, tredje gången mista en månads utdelning och fjerde gången aldeles uteslutas från Fattighuset».

De anförda föreskrifterna kunna endast ofullständigt belysa förhållandena inom de första fattighusinrättningarna. Vanskligt torde det äfwenledes vara att söka i några få ord gifva en något så när trogen bild af de gamla fattighusbyggnaderna. Såsom en allmän typ af de äldre fattighusen föreställer man sig en lägre byggnad med oansenligt yttre. Smala korridorer och smala trappor leda till boningsrummen. Dessa bestå merendels af stora, låga salar med små fönster och trånga dörrar. Hvarje sal är fylld med invid hvarandra stående sängar och därintill en stol, kanske ett litet bord, någon gång en byrå, hvilka utgöra underhållstagarnes enda skatt. Sjuka och friska dela samma rum. Efter nutidens fordringar på sund luft och hygien skulle dylika lokaler icke ansetts lämpliga för sitt ändamål. Däremot hade de flesta fattighusen ett fritt läge, antingen vid en öppen plats eller invid en kyrkogård.

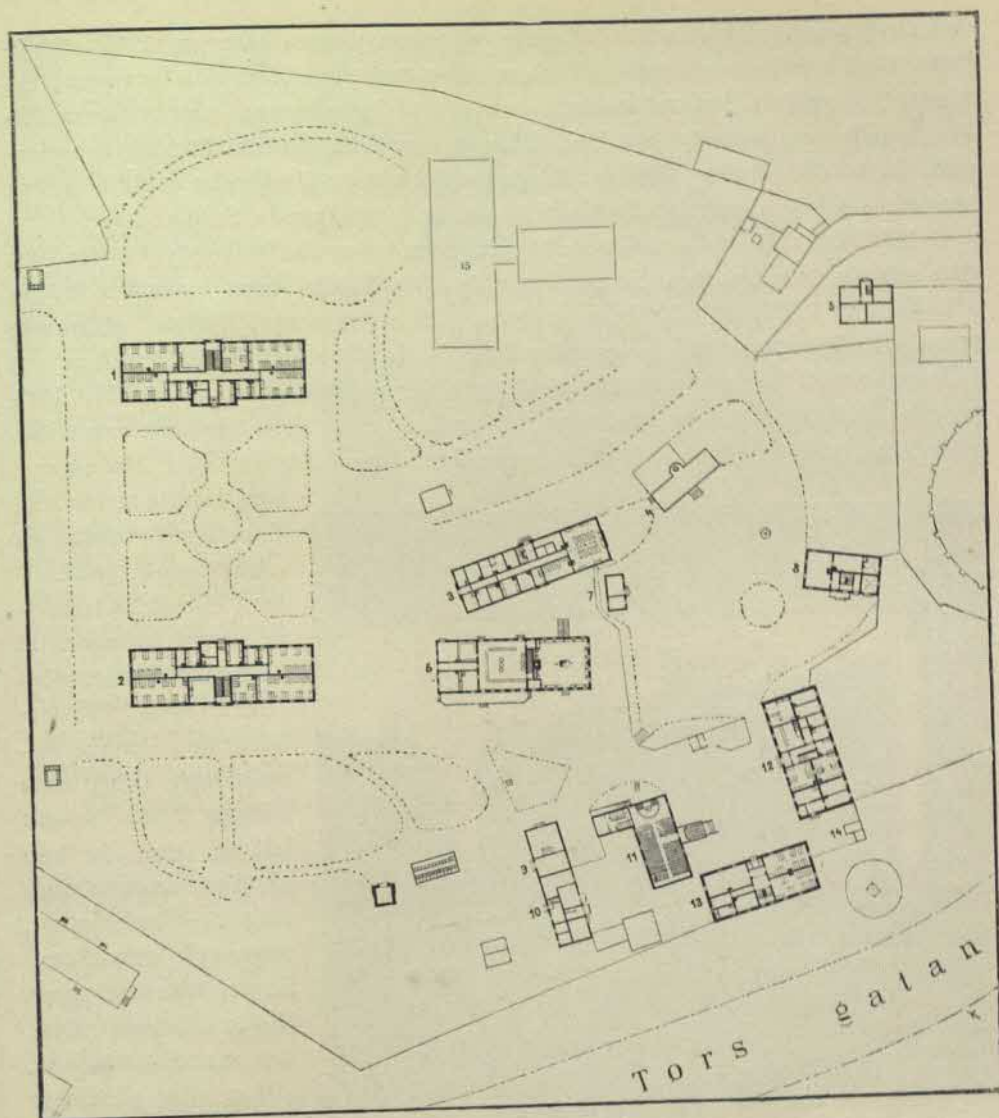
¹ Denna straffstock förvaras nu i Nordiska museet. — Stockstraffet var äfwenledes påbjudet vid Klara och Adolf Fredriks fattighus.

Plan af Sabbatsberg 1723. Efter original i stadsingeniörskontoret.

Plan af Sabbatsberg 1905.

FÖRKLARINGAR.

1 Logementsbyggnad för hjon från Ulrika Eleonora samt Jakobs och Johannes församling.	4 Brunnsparvilljong och hälsokälla.	10 Stall- och vagnshus m. m.
2 Logementsbyggnad för hjon från Adolf Fredriks och Hedvig Eleonora församling.	5 Sabbatsbergs brunnslasarett.	11 Kyrka.
3 Logementsbyggnad.	6 Köks- och tvättbyggnad, badlokal m. m.	12 Logementsbyggnad för hjon från Klara församling.
	7 Snickarverkstad.	13 Logementsbyggnad för hjon från Nikolai församling.
	8 Expeditionsbyggnad m. m.	14 Portvaktstuga.
	9 Grafkapell och likhus.	15 Barnasyl för husvilla.

Särskildt väl beläget var Sabbatsbergs fattighus, förlagdt som det blef till en sund och vacker trakt af staden, långt från allt bullrande grannskap. Byggnaderna voro omgärdade af grönskande fält och en vidsträckt park, där talrika brunnsgäster vistades om somrarne för att njuta behöflig hvila och